

SAKNAD II

En dag i början av april för tjugofem år sedan försvann Bosse Jansson.

Han bodde på Folkungagatan 63 i Stockholm och arbetade som brevbärare vid postkontoret i fastigheten intill. Det var hans arbetskamrater som upptäckte att han försvunnit. På måndagsmorgonen kom han inte till arbetet och eftersom de antog att han försovit sig ringde de hem till honom. När han inte svarade sprang en av dem över till hans lägenhet och ringde på dörren. När han inte heller kom nästa dag gick hans arbetskamrat och gode vän Åke Wiberg till polisen. Wiberg hade då också tagit reda på att Bosse Jansson uteblivit från ett styrelsemöte i Svensk-albanska föreningen, där han var sekreterare och just den här måndagskvällen ansvarig för två av punkterna på dagordningen. Eftersom Bosse Jansson var känd som en samvetsgrann och ordentlig person, snarast pedantisk, en som definitivt skulle höra av sig om han fick förhinder, är det inte fel att säga att Åke Wiberg var orolig. Polisen bad honom att vänta några dagar och återkomma om hans gode vän inte hörde av sig.

Också andra saknade Bosse Jansson. Det här var på sjuttioalet då det inte var ovanligt att en ung man med intellektuella intressen var aktiv i någon kommunistisk organisation: det vill säga ägnade större delen av sin fritid till ideellt arbete, med möten, stencilering, flygbladsutdelning, tidningsförsäljning, bössinsamlingar, demonstrationer m.m. Så var det i högsta grad med Bosse Jansson. Han var medlem i Sveriges kommunistiska parti, ett maoistiskt parti, eller marxist-leninistiskt, som de själva sade, och hade i likhet med sina partikamrater tagit på sig ansvaret att varje vecka sälja ett visst antal exemplar av partitidningen *Gnistan*. Varje torsdagskväll hämtade han sin ranson hos en kamrat på Blekingegatan, Martin Naucvér, men den här torsdagskvällen kom han inte, och svarade inte i telefon när Naucvér ringde. Inte heller under fredagen hörde han av sig. Sedan Naucvér tagit reda på att Bosse Jansson inte varit på arbetet under hela veckan ringde han polisen och lyckades övertyga dem om att något var fel. Tillsammans med ett par polismän gick han in i lägenheten på två rum och kök på Folkungagatan 63.

Allt var som vanligt.

Där fanns, framför allt, böcker, skivor, pärmar och tidningssamlare: i hyllor, på skrivbordet, på andra bord, på golvet, på det svarta pianot, som stod med klaviaturen vänd inåt en av väggarna i vardagsrummet. Men det var snyggt och rent, ordning och reda. (Inte för inte hade Bosse Jansson valts till sekreterare i styrelsen för Svensk-albanska föreningen.) Några klädesplagg hängde över en stol. På köksbordet stod en använd kaffemugg. I kylskåpet fanns ost, mjölk och smör. Bara en sak avvek från det normala, minns Naulé: tofflorna som låg liksom utkastade på mattan framför ytterdörren.

- Jag minns att jag tänkte att så där skulle inte Bosse ha slängt dom.

I den polisanmälan som upprättades måndagen den 12 april 1976 uppger brevbäraren Åke Wiberg att hans arbetskamrat och gode vän Bo Karl Gustav Jansson, med personnummer 490614-003, varit försvunnen sedan en dryg vecka. Wiberg berättar vidare att Jansson är mycket skötsam, ensamstående och engagerad i föreningslivet. Han beskrivs som lång och smal, med "brandrött" hår, och vanligtvis klädd i manchesterjeans, islandströja och täckjacka. Föräldrarna är döda. Syskon saknas.

Åke Wiberg minns mycket väl när han träffade Bosse sista gången.

Det var fredagen innan han försvann, på kvällen den 2 april. De var på teatern, på Fria Proteatern, med några arbetskamrater och efteråt gick de på en pub på Folkungagatan, drack några öl och pratade. Åke Wiberg minns inte vad de pratade om, men han minns att en kille vid bordet bredvid deras försökte briljera med sina geografikunskaper. Han gick en match med Bosse om världens huvudstäder. Bosse kvaddade honom fullständigt.

Allt var som vanligt.

På lördagen tog Bosse Jansson tunnelbanan till Svensk-albanska föreningens lokal i Kristineberg. Styrelsemedlemmarna brukade turas om att städa lokalen, svara i telefon och sköta om posten, och den här lördagen var det hans tur. Per Lundberg var också där.

- Det var inget speciellt som hände, säger han. Bosse var som vanligt. Han var kvar när jag gick, vi sa "Hej då" och "Vi ses på måndag".

På måndagskvällen skulle det alltså vara ett styrelsemöte där Bosse Jansson var ansvarig för två av punkterna: sommarens föreningsresa till Albanien samt planerna på en svensk-albansk ordbok. Också med detta satt han och arbetade i lokalen under lördagen. På lördagseftermiddagen hade han uppenbarligen inga andra planer än att dyka upp på styrelsemötet.

Kvart över fyra på eftermiddagen tog han tunnelbanan hem. Det vet man genom det klippkort som hittades i lägenheten.

Därefter försvinner han.

Den kriminalinspektör som skulle utreda försvinnandet hette Paul Haglind. Han utsågs även till god man för Bosse Jansson, eftersom nära släktingar saknades. Efter en tid sålde han en stor del av Bosse Janssons lösöre till en lumpbod på Södermalm och lät sin dotter flytta in i lägenheten. Bland det han sålde fanns inte bara den stora bok- och skivsamlingen, med ett flertal rariteter, där fanns också sådant som skulle kunnat ha viss betydelse för att få svar på frågan vad som hänt Bosse Jansson efter lördagseftermiddagen: dokument från hans studier utomlands, en dagbok, lösa lappar med namn och telefonnummer, brev, tågbiljetter, bankbesked och en del annat.

Paul Haglind var övertygad om att Bosse Jansson tagit livet av sig.

- Man vet ju hur det är med sådana där överbegåvade personer: rätt var det är får de ett överslag och går och gör av med sig, som han uttryckte det för tidningen *Folket i Bild/Kulturfronts* reporter i november 1977.

Det var Martin Naclér som av en slump hittade Bosse Janssons saker i lumpboden - genom skyltfönstret hade han sett att det fanns en mängd böcker i butiken, gått in och börjat bläddra i dem och till sin förvåning upptäckt att där också fanns interna dokument från Sveriges kommunistiska parti och plötsligt förstått att det var Bosses kvarlåtenskap han stod och bläddrade i. Efter att ha sett till att sakerna säkrades gick han till *Folket i Bild/Kulturfront* med historien.

Paul Haglind hade knappast ansträngt sig för att efterforska sanningen bakom försvinnandet. Han frågade inte ut Bosse Janssons vänner och arbetskamrater, kontaktade inte Per Lundberg (som var den, så vitt vi vet, som sist såg Bosse Jansson), knackade inte på hos grannarna, utforskade inte de namn och

telefonnummer som fanns nedskrivna på lappar, lät inte genomföra en teknisk undersökning av lägenheten. I polisens akt över Bosse Jansson finns knappt en anteckning från de första nitton månaderna. Först efter publiceringen av *Folket i Bild/Kulturfronts* artikel, med rubriken *Varför letar inte polisen efter Bosse Jansson?*, togs ärendet ifrån honom och en utredning värd namnet sattes igång. Dottern flyttade ut från lägenheten.

I lägenheten hade det mesta funnits kvar, även sådant som man vanligtvis har med sig ut på stan: plånbok (med 374 kronor och 80 öre), ID-kort, klippkort på SL, lägenhetsnycklar, armbandsur. Där fanns också pass, ett checkhäfte, tre bankböcker och en postsparbanksbok. (Till allas förvåning visade sig Bosse Jansson vara en smått förmögen ung man med ett tillgodohavande på 120 000 kronor samt en aktieportfölj värd mer än dubbelt så mycket; ett orört arv från hans farfar som varit byggmästare i Uppsala.) Bland den post som samlats under brevlådeinkastet hade man bland tidningarna, tidskrifterna, breven och reklamen också funnit en bekräftelse på en bokning av en resa till Algeriet. Bara hans adressbok verkar vara borta, och så täckjackan. (Ingenstans i akten framgår om också andra klädesplagg var borta, bara en anteckning om att hans kläder låg över en stol.)

Den bild av Bosse Jansson som växer fram under samtal med några av hans vänner är bilden av en ovanligt intelligent, kunnig och aktiv, men också ensam ung man. Han talade flera språk – engelska, tyska, franska, albanska, rumänska, lite italienska och serbo-kroatiska; han samlade böcker och skivor med folkmusik från olika länder; han hade varit aktiv inom både studentrörelsen och FNL-grupperna och var en av initiativtagarna till Svensk-albanska föreningen. Han var på många sätt en ung man som visste vad han ville med sitt liv, och förverkligade det. Han hade inga ambitioner att göra en akademisk karriär utan valde att arbeta som brevbärare för att få tid över till egna studier, föreningsarbete och resor. Han reste mycket. Han var inte rädd för att uttrycka sina åsikter, väjde aldrig för att hugga i där han behövdes, smalt väl in de organisationer han var med i, var omtyckt och respekterad av dem som haft med honom att göra, också på arbetsplatsen. Fast i sällskapslivet, där andra kvaliteter räknas, var han tafatt, tystlåten och tillbakadragen, till synes rädd för att släppa någon in på livet, blyg inför både kvinnor och män. Aldrig berättade han något om sig själv.

- Jag kunde berätta något om mig, om min bakgrund, och han sa jaha och så var det inget mer med det, berättar Åke Wiberg.

Men fick han tala om det som han var intresserad av, kunde han tala hur länge som helst. Någon minns en middag där han talade intensivt och länge med en ung kvinna; man minns det därför att han vanligtvis var så tyst och tillbakadragen. Han var som en ketchupflaska, säger en kvinnlig vän från den tiden: "Först kom ingenting, sen kom ingenting, sen kom allting."

- Bosse var en oerhört rik människa, säger hon. Rik på kunskaper. Men han var nog oerhört ensam.

Han var ofta kvar sist på festerna.

Per Olof Sundman har skrivit en novell, "Glimmerköraren", om Enar Andersson som en dag försvinner ute på isen, med häst och lass. Isen är två tum tjock, håller för en buss eller en tio tons lastbil. Inte ett spår efter mannen. Allt sökande är förgäves. Försvinnandet förblir ett mysterium, och åren går.

I slutet av novellen dristar sig författaren till en förklaring: På grund av kölden och blåsten hade det bildats två långa sprickor i isen, som snabbt täcktes av snön så att de inte syntes. Sprickorna möttes i en spetsig vinkel just där vintervägen gick fram. När Enar Andersson gled ut i vinkeln mellan de båda sprickorna bröts spetsen av. En falllucka öppnades och drog ner man och häst och släde i djupet. Efteråt flöt isen åter upp, luckan stängdes. Vattnet ovanpå isen frös omedelbart och sopade bort varje spår av sprickan. Kroppen flöt aldrig upp eftersom Enar Andersson, för att sitta bekvämare, hade stuckit in sina ben långt under den främsta kättingen, som höll fast lasten, och där satt han fast när häst och släde sjönk mot botten.

Hur jag vet?

Ibland är det som om kunskapen långsamt växer fram. När det gäller Enar har man fritt val: stanna vid det gåtfulla eller låta en förklaring långsamt växa fram.

Jag vet inte vad som hände Bosse Jansson, men jag har grubblat mycket på det genom åren. Det som ligger närmast till hands, självmordet, förefaller långsökt. Plånboken, lägenhetsnycklarna, armbandsuret som lämnats kvar i lägenheten talar visserligen för det, men den odiskade kaffemuggen talar emot det - särskilt för en

närmast pedantisk person som Bosse Jansson. (Den som tänker begå självmord brukar diska och städa efter sig, bädda sängen, betala räkningarna, vika ihop sina kläder.) Inte någon av hans vänner tycker sig ha sett några tecken på självmordstankar, om nu inte ensamheten och slutenheten kring hans privatliv talar för den möjligheten. Men var han så ensam? Befann han sig inte mitt i livet, engagerad, aktiv, hängiven den sak han trodde på? På lördagseftermiddagen satt han och förberedde måndagskvällens styrelsemöte, hade bokat en resa till Algeriet, arbetade med en svensk-albansk ordbok och hade börjat översätta en albansk poet. De flesta som begår självmord brukar återfinnas, även om de går i sjön. De flesta lämnar ett brev efter sig för att förklara sin gärning och inte lämna familj och vänner med den dubbla smärta som ett gåtfullt försvinnande innebär. Var inte Bosse Jansson en människa som skulle ha gjort så?

Jag tror det.

Länge funderade jag över möjligheten att han var spion eller agent av något slag; antydde det till och med i en tidningsartikel jag skrev om försvinnandet. Det som förde mig in på den tankebanan var hans resor genom Östeuropa, vilka går att följa med hjälp av passtämplarna; resorna utanför östblocket, vilka framför allt gick till NATO-länder (bland annat Turkiet och Island); språkkursen i Kosovo (där studenter och språkintresserade blandades med personer som kan antas ha arbetat inom diverse underrättelsetjänster); ett nästan oläsligt transitvisum längst bak i hans pass för Östtyskland, DDR, stämplat i augusti 1975. Med viss möda går det att tyda två av de fyra DDR-stämplat som finns i anslutning till detta visum: den 29 och den 30 augusti 1975 passerade han gränsen till Östtyskland. Han kom direkt från Island, och av någon anledning tog han vägen hem via Berlin, inte för att det var billigare, tvärtom, det var dyrare, och inte för att hälsa på en bekant från språkkursen i Kosovo som bodde i Östberlin, och som han skickat ett vykort från Reykjavik. Hans ärende i Berlin var ett annat.

Jag visste att både ryssar och östtyskar gärna träffade sina agenter i Östberlin, eftersom det var enklare att ordna och tilldrog sig mindre uppmärksamhet än en resa till Moskva; den kunde ske över dagen och erbjöd samtidigt den säkerhet som ett möte innanför järnridån innebar. (Både Stig Wennerström och Stig Bergling hade haft sådana möten.) Jag visste också, bland annat efter ett samtal i Moskva med en

före detta KGB-chef som arbetat många år i Skandinavien, att när ryssarna tvingades lämna Kina och Albanien, efter splittringen inom den kommunistiska rörelsen i början av sextioalet, försökte man – med viss framgång, påstod min sagesman med ett hemlighetsfullt leende - infiltrera de maoistiska partierna och vänskapsförbunden med Kina och Albanien i väst för att den vägen få värdefull information.

Bosse Jansson som sovjetisk agent?

Jag talade med en chef inom det svenska kontraspionaget, specialist på Sovjetunionen, redogjorde i korthet för fallet Bosse Jansson. Han avfärdade snabbt min hypotes. Om Bosse Jansson varit öststatsagent skulle han ha utrustats med ett särskilt pass för resor genom järnridån, inte behövt traska genom tullen med sitt vanliga pass och dra onödig uppmärksamhet till sig. Det var elementa. Också i övrigt förefall tanken alltför långsökt, ansåg han.

I den östtyska säkerhetstjänsten STASI:s omfattande arkiv finns ingenting om Bosse Jansson.

Av en slump fick jag veta, av en polischef som själv gjort vissa efterforskningar kring Bosse Janssons försvinnande, att den svenska säkerhetspolisen inte hade upprättat någon akt över Bosse Jansson (vilket väl närmast måste betraktas som tjänstefel, med tanke på hans engagemang och många resor i östblocket).

Kan han ha varit albansk agent?

Kanske ville han göra mer för detta fattiga lilla land än att dela ut flygblad, organisera sällskapsresor och översätta poesi? Det är möjligt. Det är möjligt att han lämnade ut uppgifter om länder inom östblocket vars regimer inte drog sig för att undanröja fiender som korsade deras väg, varhelst de befann sig på jorden. Kanske drog han på sig kungatrogna exilalbaners vrede? Frågan är bara vilka tjänster han kunnat uträtta åt Albanien på sina resor i Östeuropa, Island och Turkiet. Skulle han inte som albansk agent hellre ha förlagt sina resor till Jugoslavien? Skulle han inte ha agerat som albansk torped i den svenska vänster han tillhörde, försökt förmå folk att bli albanska eftersägare (vilket han inte gjorde; han var stillsam, snarast försynt, aldrig provokativ)?

På olika vägar har jag försökt få veta om det finns någonting om Bosse Jansson hos den albanska underrättelse- eller säkerhetstjänsten. Hittills har jag kammat noll. Det

albanska inrikesministeriet påstår, även mellan skål och vägg till svenska kollegor, att de inte kan hitta några uppgifter om Bosse Jansson. Han är okänd för dem.

En dag i början av april för tjugofem år sedan försvann Bosse Jansson.

ANDERS SUNDELIN

Ur *Främlingen i Falun* (2002)